

az Oporinusnál megjelent könyvek szövegtörténetéhez közelebb kerüljön. A kézirat-katalógus egyes tételeinek azonosításával kiegészítette számos korabeli humanista tevékenységére vonatkozó ismeretünket is. Az egyes magánkönyvtárak története is fontos adatokkal gazdagodik Gilly jegyzeteiből. Csak két példát említek jellemzés képpen: Andreas Duditiusz könyvtárának darabjai sorra kerülnek elő a legutóbbi összefoglalás (*Dudith András könyvtára. Részleges rekonstrukció*. Összeáll. utószó: JANKOVICS József, MONOK István. Szeged, 1993. /Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 12/3./) óta is Rómából, Halléből. Gilly most a katalógus 118.1. tételének történetében hívja fel a figyelmet egy újabb darabra. A szóban forgó Andreas Fricius Modrevius a szentháromságról és a csecsemő-keresztiségről írott kéziratát Dudith Krakóban 1568-ban másolta meg, ma Leidenben a Vossius kéziratok között található. A kézirat történetét Gilly Krisztina svéd királynővel kezdi, kihagyva a Dietrichstein-könyvtárat, ahova Dudith özvegyétől került, s amelyet a svéd csapatok 1645-ben szállítottak Stockholmba.

A másik példa Johannes Sambucus, akinek könyvtára és kéziratgyűjteménye is ismert a kutatók előtt (*A Zsámboky-könyvtár katalógusa. Gulyás Pál olvasatában*. Bev. ÖTVÖS Péter. Bibliográfia: VARGA András. Szerk. MONOK István. Szeged, 1992. /Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 12/2./; GERSTINGER, Hans: *Johannes Sambucus als Handschriftensammler*. In: *Festschrift der Nationalbibliothek in Wien*. Wien, 1926. 250–399.) Zsámboki egy Bonfini-kódex (Apollonius Dyscolus: *Syntaxis*) Oporinus könyvtárával együtt került Casiodoro de Reynához, amelyet a tulajdonos sikertelenül kért vissza. Zsámboki Nonnos Panopolitanus Dionysiaca kéziratáról készült az a másolat is, amely Oporinustól került a németalföldi költőhöz, Karel Utenhovehoz, hogy aztán 1569-ben Plantinnél megjelenjen. Oporinus és Zsámboki kapcsolatára még más kódexek története is utal (pl. Wolfgang Lazius *Commentariorum Reipublicae Romanae libri* című műve).

Carlos Gilly legújabb munkája tehát sok feladatot ad Európa szerte azoknak a szakemberek-

nek, akik az egyes szövegek történetének kutatói, vagy bizonyos gyűjtemények története érdekli őket. Példa minden esetre arra, hogy a kora újkori hagyatéki összeírások egyes tételeinek értő azonosítása apró de sokszor fontos adalékokkal szolgálhatnak a korszakról alkotott képünk pontosításához.

MONOK ISTVÁN

Les trois revolutions du livre. Catalogue de l'exposition de Conservatoire Nationale des arts et métiers, Paris, de 8 octobre 2002. à 5 janvier 2003. Catalogue réuni par Alain MERCIER. Paris, 2002, Imprimerie Nationale, 511 l.

Hosszú, közel négy éves előkészületek után megnyílt az a könyvtörténeti világiállítás, amely „A könyv három forradalma” címet viseli. A munka szervezése alapvetően Alain Mercier-re hárult, de segítségével állandóan a teljes francia könyvtörténeti szakmát maga mögött tudhatta attól függetlenül, hogy ki, melyik iskolához tartozik. Az utolsó két évben pedig egy nemzetközi ügynevezett „Tudományos tanács”-ot is felkértek a koncepció bírálatára, illetve a megvalósítás segítésére. A szervezők e testület véleményét azután vagy elfogadták, vagy nem (nagyobb részt nem), a végeredmény azonban imponáló, nagyszerű kiállítás. Igazi francia kiállítás – azaz támaszkodva a franciaországi nagyon gazdag gyűjtemények anyagára, a mezopotámiai agyagtábláktól és peccételöktől kezdve, a kínai, a koreai, a japán korai írásos emlékeken, kéziratos és nyomtatott könyveken át, az egyiptomi írásfejlődést bemutatva jut el az antik görög és a római világba, hogy a keresztény könyvkultúrát részletesebben tárhassa fel. A három forradalom, az írott könyv megjelenése, a nyomtatás feltalálása, majd tömegessé válása, illetve az elektronikus médiumok, az e-book megjelenése.

Azt is mondhatnánk, hogy ez a történet már a könyvünkön jön ki, divattéma. Az intézmény, amelyik megrendezte a kiállítást alapvetően technikatörténeti múzeum. Ennek megfelelően a könyvtörténet is ebből a szempontból

jelenik meg, és az a mozzanat már külön érdekessé teszi a kiállítást: a könyvtártörténet, vagy az olvasástörténet szakemberei, de a könyvtörténészek is, akik történészként, irodalomtörténészként művelik szakmájukat sokat tanulhatnak ebből a szemléletből.

A katalógus több a kiállításnál. Tanulmányok sora (39 szerző), és az egyes tárgyleírások (14 szerző) egy „folyamatos” könyvtörténetet teremt. A kiállítás szervezéséhez az is hozzátartozik, hogy kéthetente előadásokat is szerveztek a bemutatott anyagról. Itt a tanulmányok szerzői, illetve az említett tudományos tanács tagjai az előadást meghallgatva nyilvános kerekasztal-beszélgetést folytatnak. Nagyon jó kommunikációs formája ez az anyagnak, akár egyetemi kurzusnak is felfogható. (Van is olyan doktori iskola, amelyik szervezeten viszi a hallgatóit ezekre az alkalmakra.)

Vannak azonban feltűnő hiányosságai a kiállításnak és a katalógusnak is. Ezek csak kis részben magyarázhatóak anyagi gondokkal (drága a kölcsönzés, a biztosítás, a szállítás, stb.). A könyvtörténet technikatörténeti megközelítése különösen kiemeli azt a társadalomtörténeti szempontot, hogy az egyes kultúrákban hogyan szerveződött (vagy miért nem) a könyves világ mögé egy olyan társadalmi réteg, amely anyagi is érdekelt volt a folyamatos technikai változtatásokban. Felértékelődött tehát az a szempont, hogy a könyvnek milyen társadalmi hatása volt az egyes országokban. Kína, Japán, vagy Korea ilyen nézőpontból szükségesen és elégségesen van jelen a kiállításon. Arányos a korai arab és a zsidó írásbeliség szerepeltetése is. Teljesen hiányzik azonban India, illetve az amerikai félteke indián kultúrái (maja kódex szerepelt ugyan az elképzelésekben, de a fennmaradt három darab közül akár egynek a kölcsönzése horribilis összeggel terhelte volna a kiállítás költségvetését). Alapvetően hiányzik azonban a keleti és nyugati kereszténység könyvhasználatának közti különbség bemutatása. Így nincsen örmény, vagy grúz anyag, és a görög keresztény darabok sem ebből a szempontból kerültek kiállításra. De nem csupán a kiállításból hiányoznak ezek, hanem a katalógus tanulmányai sem

térnek ki arra a kérdésre, hogy az egyes kultúrák hagyományát átörökítő folyamata miként tér el egymástól. Egy-egy tanulmány említi ugyan a kérdést, de csak az éppen bemutatott társadalom kapcsán tesz megjegyzést, nincsen összehasonlító szándék. Pedig napjaink világpolitikai feszültségei is jelentős mértékben e kultúrák különbözőségeiből adódnak, és jó adalékul szolgálhatott volna a kiállítás ahhoz a vitához is, hogy hol húzódnak Európa határai.

Az egyes könyvelőállítási technológiák továbbélése a peremterületeken figyelhető meg. A tekercset felváltotta a kódex, és a legutolsó bemutatott darab a XIII. századból származik (pag. 150.) A tekercs forma azonban továbbél ebben a műfajban, így érdekes lett volna látni humanista tekercset (pl. a Bibliotheca Corvianiana állományából fennmaradt Genealogia Turcorum Imperatorum, OSzK), vagy nyomtatott tekercset is (a XVII. századból több nagyobb család is élt genealógiájának ebben a formában való megörökítésére). A technológia és a hagyomány átörökítésének hatékonyságának összefüggésire ki kellett volna térni a „hosszú kéziratosság korszakán” átment nemzetekre. Főként közép-európai kultúrákról van szó. A lengyel, vagy a magyar irodalom a XVIII. század végéig nagyobb részben kézíratos formában terjedt, jó példák is lettek volna: Cserei Mihály történeti munkája a XVIII. század végén 302 kézíratos másolati példányban volt ismert. A XIX. század első feléből ismerünk olyan családi könyvtárat, amelyben tucatnyi, másutt megjelent nyomtatvány kézíratos másolata volt megtalálható, jelezve az igényt a könyvre és az olvasásra, és jelezve a könyvkiadás, de főként a kereskedelem hiányosságait.

Említettem már, hogy igazi francia kiállításról van szó. Ez leginkább a kiállításnak a nyomtatott könyv korai történetét bemutató részén érhető tetten. Vannak a francia példák, természetesen a könyvnyomtatást a németek találták fel, Itáliában is jelentős volt a nyomtatás (igaz kevés példával szerepel) és érdekességként láthatunk máshonnan is darabokat (pl. glagolita ősnymtatvány). A technikai nézőpont itt boszszulta meg magát leginkább, hiszen Közép-Euró-

pában (vagy a Köztes-Európában?) kevés a technikai innováció. A Congregatio de Propaganda Fidei örmény betűkészlete, vagy Misztótfalusi Kis Miklós grúz karakterei nem fértek bele a képbe, jóllehet a „technikai innováció – hagyományok átörökítésének mikéntje” kérdéskörben releváns mondandója lett volna ezeknek a példákknak is. Igen, a decemberi kerekasztal beszélgetésnek tárgya lesz a „nyomatás keleti expanziója”. Örültünk volna, ha a kiállítás részeként is láthattuk volna ezt.

A kiállítást nem véletlenül dedikálták Henri-Jean Martinnek. Az ő Lucien Febvre-el közösen írt könyvének gondolatmenete köszön vissza a kiállítás koncepciójában is. Ez a koncepció persze kiváló, csak ma már Franciaországban is jelent meg olyan monográfia (BARBIER, Frédéric: *Histoire du livre*. Paris, 2000, Armand Colin), amelyik legalább a nyugati-keresztény Európát tekintve egységesen szemléli a területet, és koncepció szintjén is szervesen veszi tudomásul a „Köztes-Európa” (ebből a szempontból a keleti és nyugati keresztény együttélés területe), illetve a nyugatibb (értsd francia, angol stb.) eszmék – e területre való – német mediációjának létezését.

MONOK ISTVÁN

Lauer, Reinhard: Göttingen und die Slaven. Begleitheft zur Vorlesung. Sommersemester 2002. Göttingen, 2002. Seminar für Slavische Philologie der Georg-August-Universität, 44 l. /Der blaue Turm. Kleine Schriften zur Slavistik. Hg. von Reinhard Lauer, 24./

Sokféle egyetemi segédkönyv létezik, sajnos, egyre kevesebb az olyan jellegű, amely azzal az igénnyel lépne föl, hogy bevezesse a hallgatót, az érdeklődőket a kutatásba. Másképpen szólva: az olyan jellegű prozemináriumok segédanyagában mutatkozik Európa-szerte hiány, amely a bio-bibliográfia célszerű készítésére, használatára készítené föl a kutatásban kezdő lépéseiket megtévő diákokat. A göttingai egyetem szlavisztikai szemináriuma (tanszéke, inté-

zete) ebből a szempontból mintaszerű munkát végez, rendszeresen jelentet meg füzetszerű kiadványokat, amelyek egészen példás megszervezettsége önmagában eligazító lehet a filológiában még járatlan, de a filológiától nem idegenkedő (csekély létszámú) egyetemisták számára. Ugyanis a meghirdetett „főkollégiumhoz” (a jelen esetben a göttingai egyetem és a szlávok egészében jól ismert, részleteiben azonban még további föltáró munkát igénylő kapcsolatai a téma) megjelentetett füzet nemcsak a tervezett előadásorozat címszavas vázlatát adja, hanem részint az elolvasható, elolvasandó szakirodalomban tallóz, részint a szóba jöhető személyiségek rövid, a témához kapcsolható életrajzával szolgál, kiegészítve mindazokkal a bibliográfiai jellegű-érdekű tudnivalókkal, amelyek tájékoztatják a füzet olvasóit Göttinga és a szlávok kapcsolatairól. (Ez a füzet főfejezete!)

A füzet fölépítése a következő: fél oldalas előszó, az előadás-sorozat tagolása; a szlavisztikai tematikájú megnyilatkozások a kutatásban és az oktatásban, az egyetemi könyvtár szláv (vonatkozású) állománya, szláv diákok Göttingában, göttingai professzorok a szláv államokban, a Királyi Társaság szláv tagjai, Göttinga a szláv irodalmakban. Ezt a programot követi egy válogatott bibliográfia (főleg német és orosz nyelvű művek), majd a bio-bibliográfia, amelyről a följebbiekben már volt szó. A füzetet egy rövidítésjegyzék zárja. A bibliográfiából kitetszhet, hogy Göttingának az úgynevezett „nemzeti ébredés” korában voltak a legélénkebb kapcsolatai a szlávokkal, s bár részint a klasszika filológia, részint a modern filológia professzorai vonzották a szláv (és nyilván a nem szláv) hallgatókat, mindenekelőtt Schlözer újságíró-kollégiumaiban, Heyne szemináriumain és a Göttingával kapcsolatos költők művein (például Albrecht Halleréin, aki egyébként utópisztikus, államregényeket is írt, a XIX. század elejétől Heynéin) nevelődött szláv értelmiségiek a német-szláv kapcsolatoknak lettek népszerűsítői, hatásuk egészen Puskinig elért. A XX. században pedig Roman Ingarden volt az, aki a Husserlnél tanultakat irodalomtudományos/elméleti munkáiban hasznosítani tudta. Az ábécé-rendbe sora-